

V. A FELSŐOKTATÁS PEDAGÓGIAI ÉS PSZICHOLÓGIAI KÉRDÉSEI

A TANÁRKÉPZÉS TANTERVELMÉLETI TÖRTÉNETÉBŐL: A POLGÁRI ISKOLAI TANÁRKÉPZÉS SZAKCSOPORTJAINAK FEJLŐDÉSE

Írta BEREZKI SÁNDOR

A polgári iskolai — s az általános iskolai — tanárképzés tantervelméletének alapvető kérdését a szakcsoportok kialakítása jelenti. A szakcsoportok összetétele, a szaktárgyak párosítása s az egyes szakcsoportokba tartozó tárgyak megállapítása fontos része a tantervkészítés munkájának.

A polgári iskolai tanárképzés 1873-tól 1947-ig tartó története során a szakcsoportok kialakítása körül komoly viták alakultak ki. A polgári iskolai tanárképző helye a magyar közoktatásügy rendszerében azt eredményezte, hogy a szakcsoportok kialakítása nem csupán pedagógiai, hanem közoktatáspolitikai problémát is jelentett.

Az 1868. 38 tc. ugyanis nem jelölte meg a tanárképzés helyét a magyar népoktatás rendszerében. A tanárképzőt azonban képzési céljának megfelelően — elsősorban az intézet tanárai — felsőoktatási jellegűnek tekintették, míg a minisztérium a népoktatási intézetek közé sorolta. Az intézet jellegének ilyen felemás megítélése károsan hatott ki az oktatómunka tartalmára, tanterveinek kidolgozására is. Éppen a minisztérium elvi álláspontja állta útját hosszú évtizedeken keresztül a szakcsoportok korszerűsítésének, nagyobb mérvű differenciálásának, melyért viszont a tanári kar következetesen küzdött.

A felsőoktatástörténet s ezen belül a tanárképzés tudománytörténeti fejlődésének elemzése céljából érdemes figyelemmel kísérni a szakcsoportok összetételét, az összetételt meghatározó okokat, illetve a szakcsoportok átalakítását, valamint a módosításra vonatkozó javaslatokat.

A polgári iskolai tanárképző tantervtörténeti fejlődésének legfeltűnőbb sajátosága a sok tantárgyat felölelő szakcsoportok nagyon lassú differenciálódása volt. Mivel a szakcsoportok összetételét több tényező határozta meg, ezért e lassú fejlődésnek is több oka volt.

A szakcsoportok kialakítását a következő feltételek határozták meg:

1. a polgári iskolai tanárképző helye a magyar közoktatásügy rendszerében;
2. a polgári iskolai oktatási, képzési célja s tanterveinek tartalma;
3. a tudományok fejlettségi foka.

A polgári iskolai tanárképző szakcsoportjainak kialakításánál döntő mértékben a polgári iskola tantervében szereplő tantárgyakat vették figyelembe, ugyanakkor a másik két tényező is éreztette módosító hatását.

A polgári iskola tantárgyait alacsony óraszámiban tanították (1-től 5 órában), a tanárok kötelező heti órászáma viszont magas volt (24 óra). Ennek következtében a polgári iskolák kevés létszámú tanári kart igényeltek s egy-egy tanárnak több tantárgy oktatására kellett képesnek lenni. Ez a helyzet is a több, sőt sok tantárgyat tartalmazó szakcsoportok szervezését indokolta. A tudományok fejlődése, a főiskolai hallgatók egyre fokozódó tanulmányi túlterhelése ezzel szemben a szakcsoportok differenciálását követelte. A minisztérium mégis közoktatáspolitikai okból

47 éven keresztül (1873-tól 1920-ig) nem módosította a tanárképző főiskola első, 1973-ban létrehozott szakcsoportjait.

A következőkben történeti fejlődésében tekintjük át a szakcsoportok megszervezését s az ezzel összefüggő közoktatáspolitikai, tudománytörténeti, s tantervelméleti problémákat.

A polgári iskolai tanárképzés szakcsoportjának összetételét már az 1870. júl. 15-én kiadott képesítő szabályzat meghatározta. Mivel a polgári iskolai tanárképzésről az 1868. 38. tc. nem intézkedett, a polgári iskolák növekvő száma viszont képesített polgári iskolai tanárokat igényelt, ezért a tanárképzés megszervezése előtt lehetővé kellett tenni a képesítés megszerzését. Az 1870-ben kiadott képesítő vizsgálati szabályzat három szakcsoportot jelölt meg:

1. nyelv- és történettudományi szakcsoportot;
2. mennyiség- és természettudományi szakcsoportot;
3. művészeti szakcsoportot.

Az 1873-ban megszervezett tanárképző intézet tanterve is e három szakcsoportnak megfelelően csoportosította a tantárgyakat.

E három szakcsoport közül az első kettő a humán, illetve a reál tudományoknak megfelelően foglalta össze a polgári iskola tantervében szereplő tantárgyakat. A polgári iskolai tanárképző későbbi tanterveiben is e két tudománynak megfelelően csoportosították az ún. főszakcsoportokat, míg a többségében készségi tárgyak az ún. kiegészítő szakcsoportokat alkották.

Az 1873-as tanterv alapján a nyelv- és történettudományi szakcsoport hallgatóinak 7 tantárgyat kellett heti 10—12 órában tanulniok, míg a mennyiségtan-termesztettudományi szakcsoport hallgatóinak 8 tantárgyat heti 16—21 órában. A nyelv és történettudományi szakcsoportba sorolt tantárgyak a polgári iskola 1869-es tanterve alapján az I—IV. osztályban összesen heti 47 órában, a mennyiségtan-termesztettudományi szakcsoportba foglalt tantárgyak pedig 44 órában szerepeltek. Így mindkét szakcsoport tantárgyainak tanítására (heti 24 kötelező óra mellett) a polgári iskolában átlagosan 2—2 tanárra volt szükség. Ez a több tantárgyat magába foglaló szakcsoportok szervezését tette szükségessé, háttérbe szorítva a tudományok differenciáltságának figyelembevételét. Az egyes szakcsoportokat alkotó tárgyak differenciálatlansága — különösen a mennyiségtan-termesztettudományi szakcsoportok esetében — tükrözte a XIX. század végi magyar természet- és társadalomtudomány bizonyos fokú fejletlenségét is.

A polgári iskola tantervében szereplő készségi tárgyak tanárait (rajz, ének, testnevelés) 1873-ban még nem a polgári iskolai tanárképzőben képezték s ezek csak később nyertek elhelyezést a tanárképző tantervében, mint kiegészítő szakcsoportok.

Az 1873-as tanterv egyes szakcsoportjainak tantárgyait vizsgálva a differenciálatlanság mellett azok heterogén jellegét is megállapíthatjuk. Ennek oka elsősorban az volt, hogy a polgári iskolai tanárképző tanterve alapvetően a polgári iskola képzési célját vette figyelembe. A polgári iskola mindazoknak a társadalmi rétegeknek művelődési igényét igyekezett kielégíteni, amelyeknek gyermekei ebben az iskolatípusban tanultak. Ennek megfelelően találunk a polgári iskola tantervében az általános műveltséget nyújtó tárgyak mellett olyan tantárgyakat is, amelyek a tisztviselő, iparos, kereskedő és földműves rétegek foglalkozási, szakmai felkészítését szolgálták. E többféle képzési cél kielégítése miatt volt a polgári iskola tanterve heterogén összetételű és ez tükröződött a polgári iskolai tanárképző intézet tantervében is.

A polgári iskolai tanárképző első tantervét éppen differenciálatlan és heterogén jellege miatt már korán bírálni kezdték. LÉDERER ÁBRAHÁM 1874-ben így vélekedik a szakcsoportok összetételéről: „A jelöltnek sokkal több tantárgyból kell vizsgá-

latot letennie, mint amennyit a polgári iskolában valaha is tanítani képes volna. Azért célszerűnek tartanak, ha a csoportok száma szaporíthatnák. Ez a mennyiség-tan-természettudományi szakcsoport esetében még szembetűnőbb.”[1] A későbbi fejlődés során is e szakcsoport körül bontakozott ki a leghevesebb vita, mivel e szakcsoportba tartozó sokféle tárgy tanulása állította legnehezebb feladat elé a hallgatókat.

A két főszakcsoport összetételén azonban a minisztérium 1920-ig nem hajtott végre módosítást, annak ellenére, hogy a szakcsoportok nagyobb mérvű differenciálását több oldalról is sürgették.

A tanárképző főiskola második, 1877-ben kiadott tanterve változatlanul hagyja meg a két fő szakcsoportot s azokon belül is csak egyes tárgyak esetében hajt végre kisebb mértékű differenciálást.

Az 1882-es tantervben a már korábban szereplő két főszakcsoport mellé felveszik az ipari szakcsoportot is.

Az ipari szakcsoport megszervezését Gyertyánffy István, az intézet igazgatója szorgalmazta.

Az ipari szakcsoport létrehozását két tényező tette szükségessé:

1. Trefort Ágoston törekvése a polgári iskolák megreformálására;

2. Gyertyánffy István munkára nevelési felfogása, amellyel egyúttal Trefort Ágoston célkitűzését is támogatta.

Az ipari szakcsoport megszervezése annak az ipari fejlődésnek volt következménye, amely a kiegyezés után, a dualizmus korában kezdődött. Ennek hatására kerül bevezetésre az iparostanonc-szakoktatás, épül ki az ipari és kereskedelmi szakoktatás s állítják fel 1872-ben a második Műegyetemet.

Az ipari fejlődés érezte hatását a polgári iskolára s ezen keresztül a polgári iskolai tanárképzésre is. A polgári iskola többi iskolatípussal szemben (népiskola, gimnázium) annál inkább is élénkebben reagált a gazdasági élet ilyen irányú fejlődésére, mivel iskolarendszeri helye és feladata nem volt pontosan meghatározva. Trefort abból a célból, hogy a polgári iskolának határozott jelleget és célkitűzést adjon s ezzel a polgári iskolákat a művelt iparosok képzésének szolgálatába állítva elősegítse a polgárosodást, a polgári iskolákat az ipari szakjelleget irányába terelte. Az 1879-ben kiadott polgári iskolai tantervbe ezért kerül be az ipartan oktatása s ezért szorgalmazták a polgári iskolák mellett az ipartanműhelyek felállítását is.

Gyertyánffy felismerve az iparfejlesztés polgári átalakító hatását — összhangban munkára nevelési elveivel — lelkesen támogatta Trefort iparoktatás fejlesztésével kapcsolatos intézkedéseit. A gyakorló polgári iskolában már 1879-ben megszervezi az ipartanműhelyt, s hogy ezekben megfelelően képzett szaktanárok működjenek, az 1882-es tantervben létrehozza az ipari szakcsoportot, bővítve ezzel a főszakcsoportok körét.

Az ipari szakcsoport megszervezésénél nagy szerepet játszott Gyertyánffy István munkára nevelési felfogása is. Gyertyánffy már svájci tanulmányútján nagy érdeklődéssel tanulmányozta a kézimunka tanítását, illetve a műhelyoktatást. Hazatérése és igazgatói kinevezése után azon fáradozott, hogy munkára nevelési elveit a gyakorlatba ültesse át. Ezért támogatta Trefort iskolapolitikáját az iparoktatás bevezetésével, illetve az iparműhelyekkel kapcsolatban.

Gyertyánffy az aktuális iskolapolitikai feladat segítésén túl azért is szívügyének tekintette az iparoktatást, mivel felismerte annak nevelőhatását és szerepét a túlzottan egyoldalú képzéssel szemben: „A nevelési eszközök között igen fontosak az olyan kertészeti, és ipari kézimunkálkodások is, melyek célja főleg abban állna, hogy a kezdő tanítónemzedék a mai túlságosan elméleti képzéssel szemben a gyakorlati

élet követelményei iránt helyes érzékre s azok megvalósítására elegendő képességre is tehessen szert. Lehetetlen volt nem éreznünk azt, hogy még mindig nem vagyunk abban a helyzetben, miszerint a pedagógiai felügyelet alatt álló munkával képezhetnék a munkára, a munkabírára a fiatal tanítónemzedéket.”[2] Gyertyánffy tehát — ahogyan később Makarenko is — a munkával munkára nevelés elvét vallotta s ezért tekintette fontosnak az ipari szakcsoport, az iparoktatás megszervezését.

Az ipari szakcsoport megszervezése a polgári iskolai tanárképzés tantervtörténete szempontjából azért jelentős, mivel az első próbálkozást jelentette az egy szakos képzés bevezetésére.

A polgári iskolák mellett azonban az ipartanműhelyek nem terjedtek el széleskörűen: 1890-ben az egész országban csak 12 ipartanműhely működött. Ezzel magyarázható az, hogy az ipari szakcsoport iránt sem mutatkozott érdeklődés: e szakcsoportnak az 1893/94. tanévben csupán egyetlen hallgatója volt. A minisztérium ezért 1894-ben az ipari szakcsoport megszüntetését rendelte el.

Tekintettel arra, hogy a nyelv- és történettudományi, valamint a mennyiségtanteremtudományi szakcsoport hallgatóinak képzési színvonalát a tanári kar fokozni kívánta, ezért az 1877-es tantervben emelte az egyes tantárgyak heti óraszámát, az 1882-es tantervben pedig az eddigi két éves képzési időt három évre emelték fel.

1884-ben a polgári iskolai tanárképző tantervi struktúrája új elemmel gazdagodott: az eddigi szereplő két főszakcsoport mellett helyet kapott két kiegészítő szakcsoport: az ének és a testnevelés is. Ettől kezdve e szakok tanárainak képzése is a polgári iskolai tanárképző feladata lett.

A tantárgyak óraszámainak növelése, illetve a képzés idejének emelése azonban nem oldotta meg a tantárgyak egyre nagyobb mérvű differenciálódásával járó didaktikai problémát. Egy sürgetőbben vetődik fel tehát a szakcsoportok bontásának szükségessége. A szakcsoportok differenciálását a tanári kar mellett az intézeteken kívül állók is szorgalmazták. Így pl. DÁNIEL MÁRTON országgyűlési képviselő 1889-ben és 1890-ben a képviselőház közotatásügyi bizottságában a tanárképzés intenzívebbé tévése érdekében javasolta „a nagyon is tágkörű s a jelölteket túlterhelő szakcsoportoknak a tanfolyam III. és IV. évében tudománykörökre való felosztását.”[3] E javaslat szerint a meglevő szakcsoportok összetétele az I. és II. évben változatlanok maradnának, míg a III. és IV. évben a szakcsoportok tudománykörök szerint differenciálódának, s így a hallgatóknak kevesebb tantárggyal kellene foglalkozniuk.

Dániel Márton e javaslatával az egyetemi képzés néhány elemét, nagyobb fokú differenciáltságát próbálta beépíteni a polgári iskolai tanárképzés rendszerébe. BERZEVICZY ALBERT államtitkár Dániel Márton elképzeléseivel éppen azért szállt szembe, mivel nem tartaná célszerűnek „a polgári iskolai tanítóképzés és képesítés rendszerének olyan fejlesztését, mely a középiskolai tanárképzés és képesítés utánzása volna s a polgári és a középiskola eltérő feladatainak összehavaráásával volna egyértelmű. A középiskolai tanárképzésnél is a legutóbbi időben szerzett tapasztalatok folytán a túlságos szakrendszer elhagyására igyekezett a kormány, elhibázott volna ugyanakkor a polgári iskolai tanárképzést szakkörök szerint jobban specializálni.”[4]

Berzeviczy érvelése világosan mutatja meg a minisztérium közoktatáspolitikai álláspontját a tanárképzés oktatási színvonalának emelésével kapcsolatban. A minisztérium ugyanis az eddigi tantervátalakítások során aránylag könnyen hozzájárult a kért óraszámok és a képzés idejének emeléséhez. A szakcsoportbontás kérdésében azonban a tanári kar a minisztérium makacs ellenállásába ütközött. A szakcsoportok differenciálása ugyanis már nem egyszerű tanterv-átalakítást, módosítást jelent, hanem tantervi reformot, s ez nem csupán tantervelméleti, hanem elsősorban közoktatáspolitikai kérdés is, mivel alapvetően változtatja meg a tan-

terv struktúráját, fokozza a képzés színvonalát s ezzel a polgári iskolai tanárképzést az egyetemen folyó középiskolai tanárképzéshez teszi hasonlónvá. Mivel a minisztérium — az 1869. 38. tc-re hivatkozva — a polgári iskolai tanárképzést nem akarta kiemelni a népoktatási intézetek közül s azt a felsőoktatás rendszerében elhelyezni, ezért következetesen utasította vissza a szakcsoportok bontására vonatkozó javaslatokat.

Ilyen javaslatok pedig a tudományok s a tantárgyak differenciálódása, a képzési színvonal fokozása érdekében tett intézkedések, illetve az ezek nyomán jelentkező túlterhelés miatt egyre sűrűbben fogalmazódnak meg.

1889-ben Staub Mór — az igazgatótanács miniszteri szakbiztosa — veszi vizsgálat alá a polgári iskolai tanárképzés rendszerét. Staub Mór is elsősorban a mennyiségtan-természettudományi szakcsoport hallgatóinál jelentkező túlterhelést vizsgálva mutat rá a szakcsoport helytelen szervezésére. Rámutat például arra, hogy a természettudományi tárgyak közül a természetrajzot alkotó tantárgyak (állat-növény-ásvány-földtan) a három éves képzés során külön-külön 105 óra jut s ennyi tanítási óra mellett modern természetrajzot tanítani nem lehet. A mennyiségtan-természettudományi szakcsoport hallgatóinak a képesítővizsgán egy óra alatt 13 szaktárgyból kell vizsgázniuk, jóllehet ennyi tárgy tanításának az intézetből kikerülő tanár nem tud megfelelni.

Staub Mór a probléma megoldását a mennyiségtan-természettudományi szakcsoport kettéosztásában látja külön mennyiségtudományi és külön természettudományi szakcsoportra. Javaslatra az egy szakos képzésre való áttérést jelentette volna, amely ugyan megfelelt volna a képzés magasabb színvonalának, nem igazodott volna azonban kellőképpen a polgári iskolák több tantárgy tanítását igénylő szaktanár szükségletéhez.

Dániel Márton és Staub Mór bírálata nyomán bontakozik ki a szakcsoportok differenciálására vonatkozó több évtizedes vita, amely során a szakcsoportbontás többféle lehetőségét vetik fel.

A tanári kar pl. a mennyiségtan-természettudományi szakcsoportból két új szakcsoportot kíván szervezni:

1. természettudományi — gazdaságtani szakcsoportot;
2. matematikai — fizikai szakcsoportot.

E két új szakcsoporttal tehát megosztanák az eddigi terjedelmes szakcsoportot, s az újonnan létrejövő szakcsoportok tartalmilag is egységesebbek lennének.

A két új szakcsoport mellett javaslatot tesz a tanári kar a geometria-rajz szakcsoport megszervezésére is. Ezzel, az új szakcsoporttal azt akarták elérni, hogy így a rajztanárok képzése is (amely eddig az országos rajztanodában történt) a polgári iskolai tanárképző keretében folyjék, s ezzel együtt megszüntessék a polgári iskolában jelentkező rajztanár hiányt.

E három új szakcsoport létrehozása a tantárgyak differenciálódásával együtt a két szakos képzés bevezetését jelentette volna. A tanári kar javaslata nem érte el ugyan Staub Mór szakcsoportbontásának fokát s ez azt mutatja, hogy a tanári kar még nem mert kellő határozottsággal szakítani a sok tantárgyat felölelő szakcsoportokkal s igyekezett elkerülni a túlzott specializálódást. A több tantárgy tanítására képesítést adó szakcsoportokkal azonban a polgári iskolák szaktanár szükségletét is jobban figyelembe vették, mint az egy szakos képzést adó szakcsoportok.

A tanári kar a mennyiségtan-természettudományi szakcsoport felbomlása mellett javasolja a nyelv és történettudományi szakcsoport reformját is. E szakcsoport hallgatói eddig a német nyelv oktatására is képesítést nyertek. Sok hallgató német nyelvi tudása azonban nagyon gyenge volt, s ezért a hallgatók német nyelvi képzését alsóbb

és felsőbb tanfolyamra kívánják bontani úgy, hogy a német nyelv oktatására való képesítést csak a felsőbb tanfolyam hallgatói nyernének. Ezt a javaslatot az 1895-ös tantervben valósítják meg s ez lesz az alapja az 1925-ben megszervezett magyar—német szakcsoportnak.

A minisztérium — Dániel Márton és Staub Mór javaslatához hasonlóan — a tanári kar tervét sem fogadja el s „így a javaslat lényege: a tanítóképzés színvonalának emelése és új elemekkel való gazdagítása egyelőre elejtetik.” [5]

Ez az „egyelőre” 25 évet jelent, mivel a minisztérium csak 1920-ban engedélyezi a mennyiségtan-természettudományi szakcsoport bontását.

Az 1893-ban megszüntetett ipari szakcsoportot az 1895-ös tantervben a rajzi szakcsoport váltja fel. Ezzel átmenetileg a rajztanárok képzése is a polgári iskolai tanárképző keretében történik. A rajzi szakcsoport megszervezését az indokolta, hogy a polgári iskolák 1879-es tanterve lényegesen megnövelte a rajzi órák számát: a szabadkézi rajzra az I—IV. osztályban heti 10, a mértani rajzra pedig heti 15 órát biztosított. A rajz tanításának „ilyen markáns tantervi jelentkezése szinte példa nélküli, tantervi jelleget, szemléletet is részben meghatározó” [6] állapítja meg Simon Gyula. A polgári iskolai tanárképzőben az ipari szakcsoport hallgatói tanulták magas írászamban a rajzot (az 1882-es tantervben a három évfolyam heti 36 órában, az 1889-es tantervben pedig a négy évfolyamon heti 76 órában.) Az ipari szakcsoport megszüntetésével továbbra is gondoskodni kellett a rajztanárok képzéséről így került sor a rajzi szakcsoport megszervezésére.

Annak ellenére, hogy a minisztérium a felterjesztett javaslatokat nem hagyta jóvá, a tanári kar továbbra is napirenden tartja a szakcsoportok bontásának kérdését.

1894-ben már négy szakcsoport kialakítását látnák helyesnek:

1. nyelv és történettudományi szakcsoport;
2. matematika—fizika szakcsoport;
3. természettudományi szakcsoport;
4. matematika—rajzi szakcsoport.

A szakok ilyen párosítása azért érdekes, mivel mind az egy, mind a két szakos képzésnek helyet biztosít. Újszerű a matematikának egyrészt fizikával, másrészt rajzzal való összekapcsolása.

A minisztérium azonban az 1895-ös tanterv készítésekor egyik javaslatot sem vette figyelembe. Engedélyezte ugyan a nyelv- és történettudományi szakcsoportnál a német nyelvű alsóbb és felsőbb tanfolyam szervezését, ez azonban nem jelentett szakcsoportbontást. Annál a szakcsoportnál pedig — a mennyiségtan-természettudományi szakcsoportnál — ahol a legnagyobb szükség lett volna a differenciálásra, még ennyi módosítást sem hajtottak végre.

Az 1895-ös tantervben megszervezett rajzi szakcsoportot 1898-ban megszüntetik s a rajztanárok képzését az országos rajztanárképző intézet feladatává teszik. 1898-tól kezdve 1947-ig — a Pedagógiai Főiskola megszervezéséig — a rajztanárok képzése nem is tartozik többé a polgári iskolai tanárképző feladatai közé.

A tanári kar látva szakcsoportbontó törekvéseinek kudarcát, 1895 és 1901 között nem is dolgozott ki újabb javaslatokat.

Az 1901-s tantervben továbbra is az 1873-as tanterv két főszakcsoportja szerepel. A tudományok fejlődése és a hallgatók növekedő túlterhelése azonban az 1901-es tanterv megjelenése után egyre sürgetőbben követeli a meglévő szakpárosítások átalakítását.

A szakcsoportok nagyobb mérvű differenciálását az is aktuálissá tette, hogy mind határozottabb formában követelik a polgári iskolai tanárképzés egyetemre történő áthelyezését, hogy e szervezeti és az ezzel járó tartalmi változással lényegesen

fokozzák az oktatás színvonalát. Az egyetemen folyó képzés színvonalának megközelítése azonban csak akkor történhetett volna meg, ha egy-egy szakcsoportba kevesebb tantárgyat vesznek fel. Az 1901-es tanterv kiadásától 1920-ig az új tanterv megjelenéséig ezért lesz legfontosabb tantervelméleti probléma a szakcsoportok bontása. Sőt e kérdés legfőbb szorgalmazója az Országos Polgári Iskolai Tanáregyesület (továbbiakban OPIE) lesz s ez is jelzi, hogy polgári iskolai tanárképzés oktatási színvonalának emelése országos ügyvé szélesedett.

Az OPIE 1904-től több alkalommal is napirendre tűzi a szakcsoportok bontásának ügyét. Az Egyesület aktivitását e kérdésben azzal magyarázhatjuk, hogy az OPIE a tanárképzést az egyetemre kívánta helyezni s ennek érdekében a szakcsoportok átalakításánál is az egyetemi képzés differenciáltságát tartotta szem előtt.

Az OPIE 1904-ben tartott közgyűlésén Volenszky Gyula és Kovács János tervezete került megvitatásra.

Volenszky Gyula a következő szakpárosításra tesz javaslatot:

1. magyar és német nyelv és irodalom;
2. magyar nyelv és irodalom, történelem, jogi és közgazdasági ismeretek;
3. magyar nyelv, irodalom és földrajz,
4. német nyelv, irodalom és földrajz;
5. történelem, jogi és közgazdasági ismeretek és földrajz;
6. mennyiségtan;
7. mennyiségtan és természettan;
8. természetrajz és vegytan.

Volenszky tervezetének jelentősége az, hogy a szakcsoportosítás ilyen gazdag lehetőségét először ő vetette fel, s ezzel megközelítette az általános iskolai tanárképzés szakcsoportosítási rendszerét. Volenszky tervezetében megtalálhatjuk az egy, két, illetve a három szakos képzést azonban a polgári iskolák szaktanár szükséglete még 1904-ben sem indokolta. A jogi és közgazdasági ismeretek szakpárként való kiemelését a polgári iskola tantervében szereplő tárgyak indokolták.

Kovács János javaslata a következő volt:

1. magyar és német nyelv és irodalom,
2. magyar nyelv, irodalom, jogi és közgazdasági ismeretek,
3. történelem, jogi és közgazdasági ismeretek, földrajz,
4. mennyiségtudomány, politika és kereskedelmi számtan, könyvvitel, természettan, csillagászat;
5. leíró természettudományok, kémia.

Kovács tervezete nem tartalmaz olyan mértékben differenciált szakcsoportokat mint Volenszkyé, mivel reálisabban számol a polgári iskolák szaktanár szükségletével.

Az OPIE közgyűlését követően többen tesznek javaslatot a szakcsoportok megszerzésére. E tervezetek nagy többsége nem tartalmaz új szakpárosítási variációt, ez az országos mozgalom azonban jelzi a polgári iskolai tanárképzés reformjának szükségességét.

Baranyai Gyula polgári iskolai igazgató pl. a következő szakpárosítást javasolta:

1. magyar és német nyelv és irodalom,
3. magyar nyelv és irodalom, történelem és jogi ismeretek,
4. történelem, jogi ismeretek és földrajz,
5. mennyiség-tudományok, számvitel, közgazdasági ismeretek és fizika,
6. természettudományok, gazdaságtan, vegytan.

A több helyről érkező javaslatok hatására a tanári kar is újabb tervezetet dolgoz ki. Ebben továbbra is a szakcsoportok hármass bontását javasolják, a természet-tudományi tárgyakat azonban más összetételben kívánják csoportosítani, mint korábbi tervezetükben:

1. Nyelv- és történettudományi szakcsoport
 - a) német nyelvvel,
 - b) német nyelv nélkül,
2. természetrajz—vegytan—földrajz szakcsoport,
3. mennyiségtan—természettan szakcsoport.

E javaslatra azért érdemes felfigyelni, mivel az 1920-as tanterv szakcsoportosítása ezt vette alapul.

Kovács János 1909-ben alapos elemzésben mutatja ki a meglévő szakcsoportosítás didaktikai problémáit: „A jelenlegi két szakcsoport tárgykörének túlságos terjedelmével túlterhelést okoz és gátolja a mélyenjáró szakképzést, bár a polgári iskolák szükségletei még a jelenlegi négy osztályra összezsugorodott alakjukban sem kívánják meg az ilyen intenzív csoportosítást. Anélkül, hogy a középiskolai tanári szakcsoportok szűk tárgykörét tekintendők követendő példa gyanánt, az a meggyőződésünk, hogy a szűkkörű középiskolai és a terjengős polgári iskolai csoportosítás között található olyan helyes középút, amelyik a tudományok természetes csoportosításának és a polgári iskolák szükségletének egyaránt megfelel. Mind a két szempont már most megengedi, a képzés színvonalának emelése pedig szükségessé teszi a jelenlegi szakcsoportok tárgykörének némi szűkítését.” [7]

Kovács János nagyon világosan mutatott rá az egyetemi és a polgári iskolai tanárképzés közötti különbségre s ennek összefüggésére a szakcsoportok kialakításánál.

IMRE SÁNDOR is Kovács Jánoshoz hasonló elvi alapon állva indokolja a polgári iskolai tanárképző kevésbé differenciált szakcsoportjait. „Hallgatóinkat nem részletekben akarjuk elmeríteni, hanem a tárgyak nagyobb körében kell őket teljesen tájékozottá tennünk.”[8]

E sokféle tárgy azonban a hallgatók nagyfokú túlterheléséhez vezetett. 1912-ben — a túlterhelés okait elemezve — legfőbb tényezőként a szakcsoportok differenciálatlan voltát emelték ki a tanárok: „A hallgatóknál nem a heti órák számában kell keresnünk a megterhelés igazi okát, hanem a kötelező tantárgyak heterogén voltában. Fizikát, biológiát, kémiát és ezek mellett még felsőbb mennyiségtant egyszerre tanulni, még pedig olyan fokon, mint a tanterv megköveteli, nagyon nehéz dolog, sőt valóságos szellemi gimnasztika.” „Olyan korban, melyben a hallgatók érdeklődésének egészen határozott irányokban kellene központosulnia, a hallgatóknak a legkülönbözőbb s tartalmilag és módszertanilag össze nem tartozó nagy körökkel kell foglalkozniuk.”[9]

Az egyre súlyosabbá váló tanulmányi problémák miatt az OPIE 1913-ban ismét foglalkozik a szakcsoportok ügyével. Az 1913-ban megtartott közgyűlésen Kovács János és Zigány Zoltán terjeszti elő elképzelését a szakok párosításáról.

Kovács János megismétli a tanári kar szakcsoportbontásra vonatkozó korábbi javaslatát:

1. nyelv- és történettudományi szakcsoport,
2. természetrajz—vegytan—földrajz szakcsoport,
3. mennyiségtan—természettani szakcsoport.

KOVÁCS JÁNOS e javaslat előterjesztésekor is rámutat az 1873 óta változatlanul hagyott két fő szakcsoport hibájára: „A két szakcsoport nevéből nem tűnik fel sem az, hogy tárgyakkal túl vannak zsúfolva, sem pedig az, hogy heterogén tárgyak vannak

bennük összefoglalva. Az első szakcsoportban a magyar és német nyelv és irodalmi tanulmányokon kívül, amelyeknek még nincsenek ilyen külön függelékeik, ott van a történelem, amelyhez hozzájárul az alkotmánytan, közjogi ismeretekkel és erősen saturálva művelődéstörténeti tartalommal, ott van a földrajz függelékül a statisztikával, tehát közgazdasági földrajzzal. Még több függeléke van a második szakcsoportban a mennyiségtanak. Az általánosságban is terjedelmes és sokágú tudományhoz hozzájárulnak az önállóvá lett közgazdasági és technikai tudományágak gyanánt: a kereskedelmi számtan, a politikai számvetés, a könyvvitel, és az ábrázoló geometria. Hozzá az összes természettudományok, számszerint 5 fejlett tudományág, mindegyik a maga terjedelmes laboratóriumi gyakorlataival. A szaktudományi képzettséget célzó rendszer a szaktárgyaknak ilyen nagyszámú összezsúfolásával, az egész föld kerekességén egyedül a mi tanárképző intézetünkben áll fenn.” [10]

Zigány Zoltán tervezetében 5 fő szakcsoportot javasol:

1. nyelvtudományi szakcsoport,
2. történelem—földrajzi szakcsoport,
3. mennyiségtan—fizikai szakcsoport,
4. természettudományi szakcsoport,
5. közgazdasági—jogtudományi szakcsoport.

Az OPIE közgyűlése a két tervezet vitája után a következő 5 szakcsoport szervezését látná indokoltnak:

1. nyelv- és történettudományi szakcsoport,
2. természetrajz—vegytan—földrajzi szakcsoport,
3. mennyiségtan—természettani szakcsoport,
4. közgazdasági—jogtudományi szakcsoport,
5. rajzi szakcsoport.

Ez az 1913-ban kidolgozott javaslat sem kerül bevezetésre. E miatt még 1918-ban is élesen támadják a változatlanul megmaradt szakcsoportokat: „A mai kor a differenciálás és a specialisták kora. Ott azonban, ahol a hallgatóknak 3—5 előadási tárggyal kell foglalkoznia, speciális tudásról, gyakorlatról, tudományról szó sem lehet. Ez az iskola adhat bizonyos közműveltséget, de nem adhatja meg a tudást, mely a hivatásos élettevékenységben kívánatos. Ezért a Pedagógium reformja feltétlenül a szakok differenciálását követeli. Ma a hallgató rengeteg munkát végez és kevés eredményt ér el a speciális tudás, gyakorlat területén. Másképp alakul a dolog akkor, hogyha csak egy főtárggyal és egy-két melléktárggyal szakszerűen foglalkozik.”[11]

A több évtizedes vita s elkészített javaslat után a minisztérium végül hozzájárul a mennyiségtan—természettudományi szakcsoport megosztásához. A miniszteri rendelet aláhúzza: „Méltányolva azokat az okokat, amelyek alapján a polgári iskolai tanárképző főiskolák tanári testületei már hosszú idő óta a polgári iskolai tanárképzés szakcsoportjainak megosztását kérelmezték, továbbá a képzés alaposabbá tétele érdekében elrendelem, hogy az 1920/21. iskolai évtől fogva egyelőre kísérletképpen az eddigi két szakcsoport helyett a tanárképzést három szakcsoportban végezzék.”[12]

A három szakcsoportra való áttérést egyrészt a főiskolai cím 1918-ban történő megadása, másrészt a polgári iskolák 1918-ban kiadott új tanterve indokolta. A főiskolai cím az oktatási színvonal emelését kívánta meg, a polgári iskolák 1918-ban megjelent tanterve pedig egyrészt új tantárgyakat vett fel, másrészt megnövelte egyes tantárgyak óraszámát s ez a tanárképző tantervének átalakítását is magával hozta.

Az 1920-ban kiadott tantervben megszüntetik a német nyelvű alsóbb és felsőbb tanfolyamot, a mennyiségtan—természettudományi szakcsoportot pedig két szakcsoportra bontják. Az így szervezett három új fő szakcsoport a következő lett:

1. magyar nyelv, irodalom és történelem szakcsoport;
2. földrajz—természettudományi—vegytani szakcsoport;
3. mennyiségtan—természettudományi—vegytani szakcsoport.

Az így létrejött új szakcsoportok tehát három szakos képzést tettek lehetővé, s ez már bizonyos fokig enyhítette a hallgatók túlterhelését.

A polgári iskola 1918-as tantervének megfelelően az eddig szereplő két kiegészítő szakcsoport mellé két új szakcsoportot szerveztek s így a kiegészítő szakcsoportok száma négyre emelkedett:

1. német nyelv és irodalom;
2. ének
3. testgyakorlás;
4. kézimunka (szlőjd).

A három fő szakcsoport létrehozásával csökkentették ugyan az egyes szakcsoportokba tartozó tantárgyak heterogén jellegét, a differenciálást azonban nem hajtották végre teljes következetességgel. Ezért a tanári kar további szakcsoportok szervezésére tesz javaslatot, hogy a differenciálást teljesebbé tegye. E javaslatok újszerűsége az, hogy az eddig kiegészítő szakcsoportként szereplő testnevelést kívánják fő szakcsoport tárgyává tenni, mivel az 1918-as polgári iskolai tanterv jelentékenyen megemelte a testnevelési órák számát: az 1879-es tanterv I—IV. osztályában szereplő összesen heti 2 óra helyett heti 14 órát írt elő. Ezért a testnevelést tanító szaktanárok képzésére a tanári kar fő szakcsoport szervezését látta indokoltnak.

A javaslatba hozott szakcsoportok a következők voltak:

1. testnevelés—természettudományi,
2. testnevelés—földrajz,
3. testnevelés—egészségtan—természettudományi,
4. testnevelés—egészségtan—földrajz,
5. testnevelés—egészségtan—szlőjd.

Az egészségtan szerepeltetése az 1918-ban kiadott polgári iskola tantervébe felvett tantárgy miatt volt szükség. E szakcsoportok megszervezésére azonban csak a felszabadulás után kerül sor (pl. testnevelés—földrajz, testnevelés—biológia).

Az 1918-as tanterv lényegesen emelte a polgári iskolában a német nyelvi órák számát is.

A tanári kar azzal az indoklással tesz javaslatot a magyar—német fő szakcsoport szervezésére, hogy a német szakos tanárok képzését kiegészítő szakcsoport formájában nem lehet megoldani. A minisztérium ennek megfelelően az 1925/26. tanévtől hozzájárul a magyar—német szakcsoport megszervezéséhez.

1928-ban jelentős változást hajtanak végre a polgári iskolai tanárképzés szervezésében: a polgári iskolai férfi és női tanárképzőt egyesítik, Szegedre helyezik és az egyetemmel hozzák kapcsolatba. Az átszervezésnek megfelelően új tantervet is adnak ki, ebben azonban változatlanul hagyják meg a korábbi szakcsoportokat. A tantárgyak differenciálását az egyetemi előadások végzik el, olyan tudományos szinten, amely a polgári iskolai tanárok képzésének megfelel.

Az egyetemmel kooperált képzés azonban megkívánta azt, hogy a polgári iskolai tanárképzés szakcsoportjait az egyetemen folyó oktatásnak megfelelően jobban differenciálják s egyúttal csökkentsék az egyes szakcsoportokba tartozó tárgyak számát is. E célból 1933-ban új tantervet dolgoztak ki. Az új tantervben kialakított szakcsoportok lényeges eltérést jelentettek az 1928-as tanterv szakcsoportjaival szemben: a ter-

mészettudományi szakcsoportoknál az 1933-as tanterv áttért a három szakos képzésről a két szakos képzésre azzal, hogy a vegytant csak a földrajz—természettan szakcsoport tárgyai közé vették fel.

Az új tanterv a magyar—német szakcsoportot megszüntette s a német szakos tanárok képzését ismét a nyelv-irodalom és történettudományi szakcsoporton belül lehetett megszerezni.

Az 1933-as tanterv fő szakcsoportjai tehát a következők lettek:

1. nyelv—irodalom—történettudományi szakcsoport,
2. földrajz—természettan szakcsoport,
3. mennyiség-tan—természettan szakcsoport.

E fő szakcsoportok mellé négy kiegészítő szakcsoportot szerveznek:

1. ének,
2. testgyakorlás,
3. kézimunka (szlőjd),
4. mezőgazdaságtan,

A polgári iskolai tanárképzés fő szakcsoportjai 1947-ig nem változtak meg, a kiegészítő szakcsoportok számát azonban — a polgári iskola tantervi igényeinek megfelelően — szaporították. 1935-ben a női kézimunka, 1941-ben a háztartástan szakcsoportot hoznak létre, hogy a polgári leányiskolák tantervében szereplő tantárgyak skatánárainak képzését ilyen formában oldják meg.

A polgári iskolai tanárképző tantervébe szereplő szakcsoportok fejlődését áttekintve megállapíthatjuk, hogy közoktatáspolitikai, tudománytörténeti és pedagógiai okok miatt csak több évtized után sikerül eljutni a két szakos képzéshez, melyekhez egy kiegészítő szakcsoport felvétele járult.

IRODALOM

[1] LÉDERER ÁBRAHÁM: Képezdék polgári iskolai tanítók és tanítónők számára. Magyar Tanügy, 1874. 38.

[2] GYERTYÁNFY ISTVÁN: A budapesti állami elemi és polgáriskolai tanítóképzede múltja és jelene. Budapest, 1882. 24.

[3] DÁNIEL MÁRTON: Második jelentés a tanítóképzésről és a tanítókról. Felső Nép és Polgáriskolai Közlöny, 1890. 26.

[4] A közoktatásügyi bizottság tanácskozásai. Felső Nép és Polgáriskolai Közlöny, 1889. 140.

[5] VKM. 27552. sz. rendelete. 1891. júl. 20.

[6] SIMON GYULA: A polgári iskola létrejötte és fejlődése Magyarországon 1919-ig. Pedagógiai Szemle, 1972. 810.

[7] KOVÁCS JÁNOS: A polgári iskolai tanárképzés szervezete. Polgár Iskolai Közlöny, 1909. 139.

[8] IMRE SÁNDOR: A polgáriskolai tanárjelöltek pedagógiai tanulmányai. Polgáriskolai Közlöny, 1910. 180.

[9] Vélemények az áll. polgáriskolai tanítóképzőintézeti hallgatók úgynevezett tanulmányi túlterheléséről. Budapest, 1913. 3.

[10] KOVÁCS JÁNOS: A polgáriskolai tanárképzés szervezete. Polgár Iskolai Közlöny, 1913. 370.

[11] SZIGETI REZSŐ: A polgáriskolai kérdés és a háború. Polgár Iskolai Közlöny, 1918. 90.

[12] VKM. 39. 446/1920. VI. sz. rendelete.

AUS DER LEHRPLANTHEORETISCHEN GESCHICHTE DER LEHRERBILDUNG: DIE ENTWICKLUNG DER FACHGRUPPEN DER LEHRERBILDUNG AN DER BÜRGER SCHULE

Sándor Bereczki

Die Studie setzt sich mit dem wichtigen lehrplantheoretischen Problem auseinander, welche Entwicklung im Laufe der Geschichte der Lehrerbildung an der Bürgerschule in der Zusammensetzung der Fachgruppen zu verzeichnen war. Verfasser weist darauf hin, dass die beiden 1873 organisierten Fachgruppen der Entwicklung der Wissenschaften und den Erfordernissen des Unterrichtes nicht nachzukommen vermochten, weil das Ministerium aus unterrichtspolitischen Gründen einer umfangreicheren Differenzierung der Fachgruppen nicht zustimmte.

ИЗ ИСТОРИИ ТЕОРИИ УЧЕБНОЙ ПРОГПРАММЫ ПОДГОТОВКИ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ; РАЗВИТИЕ СПЕЦИАЛЬНЫХ ГРУПП ПОДГОТОВКИ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ ДЛЯ ГРАЖДАНСКИХ ШКОЛ

Ш. Берецки

В работе обсуждается та очень важная проблема истории теории учебной программы, которая в ходе истории подготовки преподавателей для гражданских школ, какое развитие было обнаружено в составе специальных групп. Автор указывает на то, что две специальных группы, организованные в 1873 году, не соответствовали развитию науки и потребностям обучения, так как министерство по политике в области народного образования не рекомендовало большую дифференциацию специальных групп.